

لین آبرامز

نظریه تاریخ شفاهی

مترجم:

علی فتحعلی آشتیانی

Super EF60

maxell C90

maxell 60

لین آبرامز

نظریهٔ تاریخ شفاهی

مترجم:

علی فتحعلی آشتیانی

چاپ و مصحافی: واژه پرداز اندیشه-چاپ اندیشه
چاپ اول: ۱۳۹۷
شمارگان: ۱۲۵۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳-۱۷۷۶-۸
نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

سرشناسه: آبرامز، لین، ۱۹۶۰ - م. Abrams, Lynn
 عنوان و نام پدیدآور: نظریه تاریخ شفاهی / لین آبرامز؛
 مترجم علی فتحعلی آشتیانی؛ [برای] دفتر ادبیات انقلاب
 اسلامی [سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری]؛ ویراستار
 سید محمد صادق فیض آشتیانی.
 مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۶.
 مشخصات ظاهری: ۴۲۱ ص.
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
 یادداشت: عنوان اصلی: Oral history theory, 2010.
 یادداشت: کتاب‌نامه: ص. [۴۱۳] - ۴۲۱.
 موضوع: تاریخ شفاهی -- فلسفه
 موضوع: Oral history -- Philosophy
 شناسه افزوده: فتحعلی آشتیانی، علی، ۱۳۴۶ -، مترجم
 شناسه افزوده: سازمان تبلیغات اسلامی. حوزه هنری. دفتر
 ادبیات انقلاب اسلامی
 شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ عن ۱۶/۱۴/۱۲ D
 رده‌بندی دیویی: ۹۰۱
 شماره کتاب‌شناسی ملی: ۵۰۱۴۰۱۴

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان وشت، پلاک ۲۲
 صندوق پستی: ۱۵۸۱۵-۱۱۴۴
 تلفن: ۶۱۹۴۲ سامانه پیامک: ۳۰۰۵۳۱۹
 تلفن مرکز پخش: (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱
 www.sooremehr.ir

فهرست

پیش‌گفتار ناشر.....	۹
پیش‌گفتار مترجم.....	۱۱
دو یادداشت کوتاه درباره این کتاب:.....	۱۴
درباره نویسنده.....	۱۵
سپاس.....	۱۷

۱- مقدمه: تبدیل رویه عملی به نظریه / ۲۱

مقدمه.....	۲۱
تاریخ شفاهی چیست؟.....	۲۳
حقیقت‌یابی و نظریه‌یابی.....	۲۷
ما چه را تفسیر می‌کنیم؟.....	۴۱
مصاحبه.....	۴۱
ضبط مصاحبه و متن پیاده‌شده.....	۴۵
مرحله نهایی.....	۵۲
چرا به نظریه نیاز داریم؟.....	۵۶

۲- خصوصیات تاریخ شفاهی / ۶۱

مقدمه: حوزه مستقلی به نام تاریخ شفاهی.....	۶۱
شفاهیت.....	۶۴
روایت.....	۶۷
اجرا.....	۶۹
فهنیت.....	۷۰
خاطره.....	۷۱
تغییرپذیری.....	۷۳
تشریک مساعی.....	۷۴
انواع گفته‌های شخصی.....	۷۷
سته‌های شفاهی.....	۷۷
خودزیست‌نامه.....	۷۹

۸۲.....	قراردادهای رایج در تاریخ شفاهی.....
۸۵.....	ملزومات پژوهش.....
۹۲.....	نتایج.....

۳- خود / ۹۵

۹۵.....	مقدمه.....
۱۰۰.....	نظریه.....
۱۰۰.....	نظریه‌های «خود».....
۱۰۶.....	خود-سروایتگری.....
۱۰۷.....	استمرار «خود» در طول زمان.....
۱۰۸.....	رابطه «خود» با دیگران.....
۱۰۹.....	بازاندیشندگی «خود».....
۱۱۰.....	داستان زندگی.....
۱۱۸.....	شیوه‌های مختلف برای روایت «خود».....
۱۲۴.....	کاربرد.....
۱۲۵.....	اصالت تاریخی.....
۱۲۸.....	تجربه و عاملیت.....
۱۳۳.....	رویه عملی.....
۱۳۹.....	نتایج.....

۴- ذهنیت و بیناذهنیت / ۱۴۱

۱۴۱.....	مقدمه.....
۱۴۴.....	نظریه.....
۱۴۴.....	ذهنیت.....
۱۵۰.....	بیناذهنیت.....
۱۵۴.....	کاربرد.....
۱۵۴.....	برخوردهای بیناذهنی در مصاحبه.....
۱۶۲.....	ذهنیت و گفتمان.....
۱۷۹.....	رویکردهای فمینیستی.....
۱۸۷.....	رویه عملی.....
۱۹۱.....	نتایج.....

۵- خاطره / ۱۹۳

۱۹۳	مقدمه.....
۱۹۴	منبعی به نام خاطره.....
۲۰۲	نظریه.....
۲۱۳	خاطره خودزیست نامه‌ای.....
۲۲۲	خاطره/حافظه و افزایش سن.....
۲۲۳	خاطره و جنسیت.....
۲۲۶	خاطره و ضایعات روحی.....
۲۳۴	خاطرات جمعی.....
۲۴۳	کاربرد.....
۲۴۳	رابطه خاطره فردی با خاطره جمعی.....
۲۵۳	رویه عملی.....
۲۵۷	نتیجه.....

۶-روایت / ۲۵۹

۲۵۹	مقدمه.....
۲۶۶	نظریه.....
۲۶۶	روایت چیست؟.....
۲۶۸	تحلیل روایت.....
۲۷۷	کاربرد.....
۲۷۹	تحلیل ساختار روایت.....
۲۸۷	جنسیت و قومیت در روایت.....
۲۹۳	روایت و ضایعه روحی- روانی.....
۲۹۹	رویه عملی.....
۳۰۶	نسخه اول، ضبط شده در سال ۱۹۸۶.....
۳۰۶	نسخه دوم، ضبط شده در سال ۲۰۰۲.....
۳۰۹	نتیجه.....

۷-هنر اجرا / ۳۱۱

۳۱۱	مقدمه.....
۳۱۲	آغاز تاریخ شفاهی و بحثی به نام اجراء.....

۳۱۶	نظریه
۳۱۶	نظریه «اجرا» و ارتباط
۳۲۸	داستان‌گویی و اجرا
۳۳۲	رویه‌ای به نام اجرای نمایش گونه
۳۳۴	کاربرد
۳۳۴	نظریه‌های اجرا و تاریخ شفاهی
۳۳۹	رویدادی به نام اجرا
۳۴۵	رویه عملی
۳۶۰	نتیجه

۸- قدرت و توانمندسازی / ۳۶۱

۳۶۱	مقدمه
۳۶۳	توانمندسازی خاموشان: نخستین موج
۳۸۰	تاریخ شفاهی نخبگان
۳۸۴	پیچیدگیهای توانمندسازی: انتقاد و راه حل در موج دوم
۳۸۵	رویکردهای فمینیستی
۳۹۲	تشریک مرجعیت
۳۹۹	حمایتگری: موج سوم
۴۰۷	قدرت و بازده
۴۰۹	نتیجه

منابع بیشتر / ۴۱۳

۴۱۳	راهنماهای عملی برای روش تاریخ شفاهی
۴۱۴	نظریه و روش تاریخ شفاهی
۴۱۶	خود
۴۱۷	ذهنیت و بیناذهنیت
۴۱۸	خاطره
۴۱۹	روایت
۴۲۰	اجرا
۴۲۱	قدرت و توانمندسازی

پیش‌گفتار ناشر

تاریخ شفاهی در ایران در دو دهه اخیر به سبب توجه و اقبال فراگیر به خاطره‌نویسی و خاطره‌نگاری درباره انقلاب اسلامی و جنگ ایران - عراق (دفاع مقدس) تدریجاً به عنوان یک نظریه و روش مطالعه تاریخی مورد توجه قرار گرفته است. این شیوه تاریخ‌شناسی و تاریخ‌نگاری تحت تأثیر رویه تاریخ اجتماعی و تاریخ فرهنگی و مردم‌شناسی اهمیت خاطرات و روایت کنشگران رویدادها را مطمح نظر قرار می‌دهد و برای شناخت رویدادها و پدیده‌های تاریخی به خلاف تاریخ‌نگاری سنتی کلاسیک تنها به استناد کتبی بسنده نمی‌کند. می‌توان گفت در تاریخ شفاهی کردوکار توده‌های مردمی و طبقات اجتماعی موضوع اصلی بدنه و متن تاریخ محسوب می‌شود. از این رو این شیوه و شگرد نوپدید در چند دهه اخیر به طور فراگیر محل اقبال محققان و علاقه‌مندان بوده و اصحاب نظر درباره مسائل و موضوعات آن حاصل تأملات و تحقیقات خود را در قالب مقالات و کتابها منتشر کرده‌اند. در ایران، توجه به تاریخ شفاهی به مثابه یک نظریه و روش مدنظر پژوهشگران قرار گرفته و عمده مباحث مطرح شده در این زمینه تحت تأثیر مطالعات اندیشوران خارجی انجام پذیرفته است. مسلماً تا زمان رسیدن به چارچوبهای نظری و شیوه‌های عملی متناسب با مسائل

و موضوعات تاریخی در ایران، بویژه تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی و جنگ ایران - عراق، دانستن و فراگرفتن بنیادهای نظری و روشی تاریخ شفاهی از طریق ترجمه ضروری به نظر می‌رسد. هم اکنون در بسیاری از مؤسسات و نهادها، تاریخ شفاهی محل اعتنا و عمل واقع شده و حتی واحدها و بخشهایی با همین عنوان به گردآوری و تدوین فرایافته‌های شفاهی و خاطرات مشاهیر می‌پردازند. به نظر می‌رسد در فاصله‌ای که میان خاطره‌نگاری و خاطره‌نویسی این نهادها با تاریخ شفاهی وجود دارد، آگاهی بر مبانی و مبادی تاریخ شفاهی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. ترجمه این کتاب براساس توجه به این مهم انجام پذیرفته و پیشاروی مخاطب قرار دارد. کتاب خانم لین آبرامز از جهت طرح مسائل موضوعه (از جمله، مطالعه خود/خویشتن، ذهنیت و بینادذهنیت، خاطره، روایت) و بیان تجربیات عملی و مصداقی در تاریخ شفاهی به‌عنوان یک اثر تقریباً جامع و مختصر به‌مثابه یک کتاب راهنما واجد اهمیت است و می‌تواند زمینه‌های آگاهی بیشتر درباره مفهوم تاریخ شفاهی را برای مشتغلان این عرصه فراهم آورد.

مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری
حوزه هنری

پیش‌گفتار مترجم

«وبسایت تاریخ شفاهی ایران»^۱ در حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی چندسالی است که به شکل تخصصی پا به میدان تاریخ شفاهی گذاشته و از بدو تأسیس در سال ۱۳۸۶، اخبار، گزارشها، مقالات و مکتوباتی که به نوعی معرف رویدادها، خاطرات، تحولات، و آثار داخلی و خارجی در این حوزه بوده، در معرض دید خوانندگان خود و علاقه‌مندان قرار داده است. این سایت مطالب خود را ابتدا به دو زبان فارسی و انگلیسی منتشر می‌کرد و اکنون برای گستردن دامنه مخاطبان بین‌المللی خود، به زبانهای عربی و اردو نیز با متخصصان تاریخ‌پژوهان و دانشگاهیان دنیا ارتباط دارد.

در جریان مطالبی که مسئولین این سایت برای ترجمه به من واگذار کردند نقد کتاب حاضر به قلم یکی از استادان شناخته شده تاریخ شفاهی، رونالد جان گریل^۲، مدیر سابق دفتر تاریخ شفاهی دانشگاه کلمبیای نیویورک و همچنین رئیس سابق انجمن تاریخ شفاهی امریکا نیز ترجمه شد که چندی پیش در شماره ۳۸ (زمستان - بهار ۲۰۱۱) نشریه تاریخ شفاهی^۳ منتشر شده بود که معتبرترین نشریه بین‌المللی

1-Oral-history.ir

2-Ronald J. Grele

3-Oral History Review

در عرصه تاریخ شفاهی است و از سوی انجمن تاریخ شفاهی امریکا منتشر می‌شود. با انتشار این مقاله، کتاب نظریه تاریخ شفاهی برای ترجمه مورد توجه دست‌اندرکاران وبسایت یادشده قرار گرفت تا به صورت پاورقی هفتگی در آن منتشر گردد.

ترجمه این کتاب در ۹۴ قسمت از تیرماه ۱۳۹۳ تا تیرماه ۱۳۹۵ در این وبسایت منتشر شد. اما پراکندگی قطعات ترجمه‌شده و محدود بودن مخاطبان و عدم دسترسی به مطالب این کتاب به شکل منسجم و یک‌پارچه موجب شد تا ترجمه همه قطعات در قالب کتاب در دستور چاپ و انتشار قرارگیرد. لازم به تذکر است که علم تاریخ شفاهی در ایران هنوز دوران طفولیت خود را پشت سر می‌گذارد و مفاهیم و اصطلاحات مورد استفاده در آن از معادله‌ها و تعاریف دقیق و تجربه‌شده فارسی برخوردار نیست. از این رو، کوشش بسیار به عمل آوردم تا برای مفاهیمی که از فرهنگ غرب به ما منتقل می‌شود، برابرنهاده‌های صحیح و قابل فهمی قرار دهم؛ چه بسا با گذشت زمان، کسان دیگری از اهالی علم و ذوق با مراجعه به این متون و مطالعه دقیق آنها بتوانند معادله‌های زیباتری بسازند. نکته حائز اهمیت در کتاب، مصاحبه‌هایی بود که نویسنده آن با مصاحبه‌شوندگانی در مناطق روستایی انجام داده و متن گفته‌های آنها را با همان لهجه روستایی و سپس با لهجه و لحن استاندارد انگلیسی قید کرده بود. حین ترجمه قسمتهای مذکور، در حالتی ذوقی و گاه طنزآلود به ذهنم خطور کرد که چیزی شبیه یک لهجه ساختگی روستایی ایرانی برای ترجمه آنها پیدا کنم زیرا مسلماً اصل آن گزیده‌ها برای خواننده انگلیسی‌زبان نیز لهجه روستایی را تداعی می‌نماید که با لهجه شهری متفاوت است. لذا با رجوع به فرهنگ ایرانی و تجربیات و شنیده‌های خودم، و صد البته

بدون قصد تمسخر، آن قسمت‌ها را با ادبیاتی که نوعی بیان روستایی را در میان ایرانیان تداعی می‌کند، به فارسی نوشتم. امیدوارم این ترجمه مورد توجه اصحاب نظر قرار گیرد. از خوانندگان فاضل تقاضا دارم نقد و نظر خود را بر متن و محتوا و نحوه ترجمه این جانب دریغ نفرمایند. در پایان جا دارد از محمد کریمی، سردبیر وقت سایت تاریخ شفاهی ایران، به خاطر پاسخهای دقیق و صبورانه به سؤالات و ابهامات این جانب در زمان ترجمه کتاب و همچنین از استاد علیرضا کمره‌ای، مدیر پژوهش دفتر ادبیات و هنر مقاومت مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری حوزه هنری، به خاطر راهنماییهای ارزنده در هنگام ترجمه این اثر و نیز سید محمدصادق فیض برای ویراستاری آن کمال سپاس‌گزاری و امتنان را بنمایم.

تهران، تابستان ۱۳۹۶

علی فتحعلی آشتیانی

دو یادداشت کوتاه درباره این کتاب:

«این کتاب طرحی فوق‌العاده آسان‌فهم و عاری از پیچیدگی از مدلهای تفسیری و چارچوبهای نظری برای درک روایتهای تاریخ شفاهی است. این اثر منبعی ارزشمند برای معلمان، دانشجویان و محققان این زمینه خواهد شد.»

الستر تامسون^۱، استاد تاریخ دانشگاه موناش^۲، استرالیا

«داشتن این کتاب، که به زیبایی نوشته شده و گستره‌ای جامع دارد، برای تمام کسانی که درگیر تاریخ شفاهی هستند، «امری واجب» است. اعم از اینکه ما محققى باشیم که از این شیوه استفاده می‌کند و یا خواننده‌ای که از نتایج آن لذت می‌برد، مطالب فراوانی می‌توانیم از این بحث انتقادی عالی درباره نظریه و کاربرد تاریخ شفاهی بیاموزیم.»

پنی سامرفیلد^۳، دانشگاه منچستر، بریتانیا

1-Alister Thomson

2-Monash

3-Penny Summerfield

درباره نویسنده

لین آبرامز، متولد ۵ نوامبر ۱۹۶۰، استاد تاریخ مدرن و رئیس دانشکده علوم انسانی دانشگاه گلاسکو است. حوزه تخصصی وی تاریخ زنان و روابط جنسیت در بریتانیا از قرن هجدهم به بعد و همچنین مباحث نظری و روش‌شناسی در تاریخ شفاهی است. پیشینه تدریس او دروسی چون «تاریخ اروپا از قرن شانزدهم تا بیستم»، «جنسیت و زنان در اروپا پس از انقلاب فرانسه تا پایان جنگ جهانی اول»، «تاریخ‌های زندگی یا خاطرات و گفته‌های شخصی»، «روایت‌های گذشتگان»، «زنان و جنبش‌های فمینیستی در اروپا پس از انقلاب فرانسه تا جنگ جهانی دوم»، «تاریخ اجتماعی و نظریه اجتماعی»، و «جنسیت، سیاست و قدرت» در مقاطع گوناگون دانشگاهی است. او یکی از اعضای تحریریه نشریه جنسیت و تاریخ^۱، هماهنگ‌کننده انجمن تاریخ زنان اسکاتلند (از ۲۰۰۴ تا کنون [۲۰۱۷])، سرویراستار مجموعه چند جلدی جنسیت در تاریخ است که توسط دانشگاه منچستر منتشر شده، و نیز یکی از اعضای «مرکز تاریخ جنسیت» است. از او تا کنون سه کتاب مستقل تحت عناوین نظریه تاریخ شفاهی^۲ [دو ویرایش ۲۰۱۰ و ۲۰۱۷]، افسانه

1-Gender & History

2-Abrams, L. (2016) *Oral History Theory*. Routledge: Abingdon. ISBN 9781138905399

Abrams, L. (2010) *Oral History Theory*. Routledge: London. ISBN 9780415427548

و مادیت در جهان یک زن: شتلند ۲۰۰۰ - ۱۸۰۰^۱، و شکل‌گیری زن مدرن: اروپا ۱۹۱۸ - ۱۷۸۹^۲ و دو مجموعه مقاله تحت عناوین نه قرن مردان: مرد و مردانگی در تاریخ اسکاتلند^۳ و تاریخ زندگی روزمره در اسکاتلند قرن بیستم^۴ و دهها مقاله در نشریات دانشگاهی منتشر شده است.

1-Abrams, L. (2005) *Myth and materiality in a woman's world: Shetland 1800-2000*. Series: Gender in History. Manchester University Press. ISBN 9780719065927

2-Abrams, L. (2002) *The making of modern woman: Europe 1789-1918*. Longman. ISBN 9780582414105

3-Abrams, L. and Ewan, E. L. (Eds.) (2017) *Nine Centuries of Man: Manhood and Masculinity in Scottish History*. Edinburgh University Press: Edinburgh. ISBN 9781474403894

4-Abrams, L. and Brown, C.G. (2010) *A History of Everyday Life in Twentieth-century Scotland*. Series: A history of everyday life in Scotland. Edinburgh University Press: Edinburgh, UK. ISBN 9780748624300

سپاس

سرچشمه این کتاب از درسی است که به دانشجویان کارشناسی در دانشگاه گلاسکو می‌دادم و ترکیبی از کاربرد عملی فنون تاریخ شفاهی همراه با تحلیلهای نظری نتایج آن است. با وجود حجم وسیع منابع در دسترس درباره تاریخ شفاهی، به نظر نمی‌رسد که هیچ کدام آنها، راهنمایی آسان در حوزه نظری باشند، از این رو، این کتاب سهم من در این باره است. این کتاب همچنین برآمده از تحقیقات چندین ساله من درباره تاریخ شفاهی است. نخستین تلاش جدی من در این روش‌شناسی، مصاحبه با مردم درباره تجاربشان در نظام نگهداری کودک در اسکاتلند بود که تجربه‌ای انگیزه‌بخش و گاه فروتنانه بود. طرح بعدی من، مرا به شتلند^۱ برد و در آنجا احوال شخصی زنان ساکن آن جزایر را گردآوردم. این طرح روش‌شناسیهای تاریخی و مردم‌شناسی را در هم آمیخت. و زمانی که من متن این کتاب را کامل کردم، پژوهشی تازه را درباره زنان دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ آغاز کردم. من از همه این طرحها مطالبی در کتاب پیش رو گنجانده‌ام. واقعیت این است که چیزی بهتر از به میدان رفتن نیست، اینکه نزدیک باشی و تجربه‌ای شخصی به دست آوری - و این همان چیزی است که اساساً

تاریخ شفاهی به دنبال آن است. و دانشجویان من نیز واکنشی مشابه به این چالش داشته‌اند، و از فرصت سخن گفتن با مردم واقعی، تهیه منابعی که به دست خودشان تولید شده و عرضه تحلیلهای دست اول به وجد آمدند.

بسیاری به شکل گرفتن این کتاب کمک کردند. آنجلا بارتی^۱، سارا براون^۲، لیندا فلمینگ^۳، ایوون مک‌فادن^۴، امی مورفی^۵، اندرو پرچارد^۶، فرانچسکا استلا^۷، پنی تینکلر^۸ و اولریک تیم^۹ همگی برای اظهار نظر درباره بخشهایی از پیش‌نویس این اثر وقت صرف کردند و ایده‌ها و تجارب تاریخ شفاهی خود را در اختیارم گذاشتند. از آنها بسیار آموختم - که همگی از فعالان عرصه تاریخ شفاهی هستند - و من امید دارم که آنها این اثر را کاری مفید بیابند. مدتها پیش نایجل فب^{۱۰} مرا با بینشهای تحلیلی زبان‌شناسانه برای مورخی شفاهی‌کار آشنا ساخت. کالم براون^{۱۱} تمام متن را دوبار خواند، اغلاط فاحش مرا تصحیح کرد و باعث شد من از پس درختزار نظریه دید واضح‌تری بیابم. درباره هر اشکالی که باقی مانده است، البته، من مسئول هستم.

این کتاب به همه آنهایی که پیش‌تر در میکروفون من سخن گفته‌اند، تقدیم می‌شود. آنها به طرحهای پژوهشی من و به اندیشه

1-Angela Bartie

2-Sarah Browne

3-Linda Fleming

4-Yvonne McFadden

5-Amy Murphy

6-Andrew Perchard

7-Francesca Stella

8-Penny Tinkler

9-Ulrike Thieme

10-Nigel Fabb

11-Callum Brown

من درباره نظریه تاریخ شفاهی بیش از آنچه که تصورش را بکنند، کمک کرده‌اند.

لین ابرامز
آرگیتی^۱، نزدیکیِ دون^۲
نوامبر ۲۰۰۹

1-Argaty

2-Doune

۱- مقدمه: تبدیل رویهٔ عملی^۱ به نظریه

مقدمه

«تاریخ شفاهی» را در شمار رویه‌های عملی و به عبارت دیگر در ردیف شیوه‌های پژوهشی تعریف کرده‌اند. تاریخ شفاهی به ضبط گفتار دسته‌ای از انسانها اطلاق می‌شود که پیام، گزارش یا خاطرهٔ قابل توجهی برای گفتن دارند. تحلیل خاطرات گذشتهٔ این مردم نیز در مسیر همین عمل معنا می‌یابد. از این رو ابعاد نظری تاریخ شفاهی نیز همچون سایر رویه‌های عملی تاریخی باید به درستی تبیین شوند. تاریخ شفاهی که خود از رویه‌های عملی پژوهشی به شمار می‌آید در محاصرهٔ موضوعاتی است که ابعادی جنجالی، هیجان‌انگیز و نویدبخش بدان می‌بخشند. زیباترین توصیف دربارهٔ تاریخ شفاهی را مورخ شفاهی مشهور، آلساندر و پورتلی، گفته است. وی در مقدمهٔ یکی از آثار پژوهشی‌اش چنین می‌نویسد:

«جاذبه و دافعهٔ نهفته در ذات تاریخ شفاهی، مُنبعث از کیفیت سیال، نتراشیده و لایتناهی یک فعالیت جاری است که در میانهٔ دریای خروشان زمان بین اکنون و گذشته‌ای دائم‌التغیر شناور است، در مسیر دیالوگ مصاحبه‌گر و مصاحبه‌شونده می‌رقصد و در سرزمین

حائل بین شفاهیت و نوشتار از هم می‌پاشد و از نو جان می‌گیرد. من تلاش می‌کنم تا دیگران را در این احساس شریک سازم.^۱

پورتلی، تاریخ شفاهی را مخلوقی آراسته به طبع شعر و شاعری می‌بیند و به عمق نفوذ، قدرت درنوردیدن مرز رشته‌های گوناگون، و سرشت بی‌دوامش اشاره می‌کند. تاریخ شفاهی اصولاً شیوه‌ای برای کشف گذشته و گره‌گشایی از آن است. او در وصف خود از این مخلوق، دست روی صفاتی می‌گذارد که مورخ را از یک سو افسون و از سوی دیگر مرعوب می‌نماید.

کتاب حاضر بر مبنای این فرض شکل گرفته که نظریه و رویه عملی یا به عبارتی «اجرا» و «تفسیر» در تاریخ شفاهی کاملاً به هم پیوند خورده‌اند. کسب اطلاعات از گذشته به شیوه‌های گوناگونی میسر است که یکی از ابزارهای عملی در این زمینه، مصاحبه است. اما در مسیر تخلیه اطلاعات از ذهن راوی و تجزیه و تحلیل آن اغلب درمی‌یابیم که مصاحبه تاریخ شفاهی فی‌نفسه رویدادی ارتباطی است. ما در چنین رویدادی نه تنها راه و روش فهم گفته‌ها، بلکه نحوه بیان، چرایی و معنای آن گفته‌ها را نیز باید پیدا کنیم. پس رویه عملی تاریخ شفاهی به ما حکم می‌کند که درباره نظریه‌اش بیندیشیم؛ زیرا آنچه که ما را به ابداع نظریه می‌رساند رویه عملی یا به عبارتی اجرای تاریخ شفاهی است. ما در این کتاب می‌خواهیم ثابت کنیم که مصاحبه تاریخ شفاهی اساساً وسیله‌ای برای تحصیل اطلاعات، درک معنای ظاهری،^۲ کشف معنای پنهان (دلالت)^۳ و تفسیر آنهاست.

در این فصل می‌کوشیم تا کتاب را به شیوه‌هایی متعدد معرفی کنیم.

1-A. Portelli, *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History* (Albany, NY, 1991), p. vii.

2-meaning

3-signification

برخی از اصطلاحات مبنایی و اصلی این حوزه تبیین می‌شوند؛ متدولوژی تاریخ شفاهی را در بستر گسترده تری موسوم به «تحقیق درباره گفته‌های شخصی»^۱ می‌نشانیم که از شیوه‌های مورد استفاده پژوهشگران است؛ در آنجایی که موضوع تاریخ شفاهی وارد بحث رجوع به نظریه می‌شود تاریخ این رشته را ترسیم خواهیم کرد؛ و برخی از ملاحظات عملی مشترک بین همه مورخان را نیز توضیح می‌دهیم.

تاریخ شفاهی چیست؟

اصطلاح «تاریخ شفاهی» از جنس تعابیر مبهمی است که بر دو معنا اطلاق می‌شود. در یک معنا به فرایند انجام مصاحبه با مردم و ضبط گفته‌های آنان اطلاق می‌شود تا اطلاعات انباشته در ذهن آنان، یعنی خاطرات‌شان از گذشته، سر برآورد. اما تاریخ شفاهی به خودی خود محصول همان مصاحبه نیز هست که در قالب گزارش روایی از رویدادهای گذشته متجلی می‌شود. پس هم شیوه‌ای پژوهشی است (وسیله اجرای تحقیقات) و هم ماحصل فرایند پژوهش؛ به بیان دیگر، مرکب از عمل ضبط و سند برآمده از این عمل است. الفاظ دیگری را نیز به جای تاریخ شفاهی می‌توان به کار برد، از قبیل تحقیق درباره گفته‌های شخصی و تحقیق درباره داستان زندگی،^۲ که از این تعابیر در کتاب حاضر استفاده خواهیم کرد. اما گویا مورخان با کلمه «تاریخ شفاهی» راحت‌ترند زیرا از آن دسته اصطلاحات عامی است که عمل و نتیجه عمل از آن مستفاد می‌شود.

موفقیت تاریخ شفاهی تا بدانجا پیش رفته است که اکنون جزء رویه‌های عملی امتحان‌شده در حوزه پژوهش به شمار می‌آید و نه تنها

1-personal testimony research

2-life-story research

در تحقیقات تاریخی بلکه در حوزه‌های گسترده‌ای مانند قوم‌شناسی، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی، مطالعات بهداشت و درمان و روان‌شناسی نیز جای خود را باز کرده است. توسل به تاریخ شفاهی در داخل دیوارهای محیط‌های دانشگاهی محبوس نشده و به عنوان دستاویزی محکمه‌پسند^۱ در قضاوت و رسیدگی‌های حقوقی (مانند محاکمه جنایت‌کاران جنگی)، و همچنین توسط پزشکان و افراد مشغول به فعالیت در حرفه‌های پرستاری و مراقبتی نیز استفاده می‌شود. تاریخ شفاهی در قامت ابزاری پژوهشی در پروژه‌های مردمی و آموزشی ظاهر شده است؛ پیر و جوان، داوطلب و مزدبگیر بدان تمسک می‌جویند و در اکثر کشورها به خدمت گرفته می‌شود. تاریخ شفاهی به شیوه‌ای همه‌فن‌حریف تبدیل شده و مانند هشت‌پایی است که هر بازویش به یکی از فعالیت‌های مردمی، دانشگاهی و عمل‌محور^۲ خدمت می‌کند. دانشگاهیان، دولتیان و حتی انقلابیون در بحبوحه تغییر رژیم دست به دامن این ابزار می‌شوند، نمونه‌اش هم تحقیقات رسمی کمیسیون حقیقت و آشتی^۳ بعد از انحلال رژیم آپارتاید در افریقای جنوبی است. اما مددکاری، فعالیت‌های مردمی، و پروژه‌های حفاظت از میراث‌های بومی که توسط داوطلبان اجرا می‌شوند نیز ارزش تاریخ شفاهی را می‌دانند و در استخدام آن تردیدی به خود راه نمی‌دهند. بنابراین، به واسطه مزیت‌های سیاسی، تاریخی یا عملیاتی‌اش در گستره وسیعی بازی می‌کند و از انطباق‌پذیری بالایی برخوردار است.

البته موفقیت مذکور چندان هم بی‌دردسر نبوده است. آن‌قدر به معنای «تاریخ شفاهی» آب بسته‌اند که گویی هر کسی با هر فردی مصاحبه کرد، می‌تواند آن را به عنوان «تاریخ شفاهی» قالب کند.

1-evidential tools

2-practice-led

3-Truth and Reconciliation Commission

مورخان نمی‌توانند متدولوژی تاریخ شفاهی را مختص حرفه خودشان بدانند. اما در اینجا باید بین تاریخ شفاهی و دیگر شیوه‌هایی که از مصاحبه برای گردآوری اطلاعات کمک می‌گیرند، فرق بگذاریم. شاید پژوهشهای کیفیت‌محور که اطلاعات مورد نیاز خود را به واسطه مصاحبه تهیه می‌کنند، قوم و خویش نزدیک تاریخ شفاهی محسوب شوند؛ اما آن خصوصیت استثنایی تاریخ شفاهی را ندارند که خودش را با گذشته روایانش درگیر می‌کند. همین گونه است شیوه مشاهده مشارکتی^۱ که پژوهشگر در فعالیت اجتماعی مردم مورد تحقیقش عملاً شرکت می‌کند و گاهی نیز از رویه عملی مصاحبه برای اجرای تحقیقاتش کمک می‌گیرد؛ اما فراموش نکنیم که این شیوه نیز معطوف به یادآوری گذشته نیست.

تاریخ شفاهی توانسته است نظریه‌پردازان و عوامل اجرایی رشته‌های گوناگون را با وجود دیدگاههای گوناگون‌شان به هم نزدیک سازد. بزرگ‌ترین توفیق تاریخ شفاهی در عرصه علوم انسانی و اجتماعی و در بیرون از فضای آکادمیک، همین تأثیر فوق‌العاده سودمندش است زیرا متخصصان هر رشته طبیعتاً نظریات تخصصی خود را به این عرصه تزریق می‌نمایند. در نتیجه، رویه پژوهشی زنده و دائماً رو به تکامل پدید می‌آید که از چشمه‌سار یافته‌های علمی و مبتکرانه رشته‌های گوناگون سیراب می‌شود. پس ما نیز به خود حق دادیم که در این کتاب، علاوه بر تاریخ، مصادیقی از سایر رشته‌ها نیز بیاوریم. مورخان شاغل در رشته تاریخ شفاهی در استفاده از دیدگاههای نظری و وام‌گیری از فنون تحلیلی رشته‌هایی همچون ادبیات، زبان‌شناسی، روان‌شناسی، مردم‌شناسی، ادبیات عامیانه و هنرهای نمایشی هیچ حد و مرزی برای خود قایل نشده‌اند. پورتلی در این باره تاریخ شفاهی را

به موجودی بی کرانه و دورپرواز، و «گونه مرکبی»^۱ تشبیه می‌کند که به شرط انعطاف اندیشه و توجه به رشته‌های گوناگون می‌توان از چشمه گوارا و شیرین آن رفع تشنگی کرد.^۲

این را گفتیم اما لازم است مورخ نیز با دیدگاه مشخص و متمایزی درباره تاریخ شفاهی بیندیشد. مخاطب اصلی کتاب ما مورخان و پژوهشگرانی هستند که پای‌شان را در کفش سایر رشته‌ها و بسترهای غیر آکادمیک کرده‌اند؛ منظورمان رشته‌ها و فعالیت‌هایی است که از منابع تاریخ شفاهی استفاده می‌کنند؛ همچنین افرادی که مزه اجرای مصاحبه را چشیده‌اند هر چند که با رویکردهای تفسیری و تجزیه و تحلیل آشنایی ندارند. ما شیوه‌نامه‌ای راحت‌الحلقوم برای آموزش نحوه اجرای پروژه‌ها یا مصاحبه‌های تاریخ شفاهی درست نکرده‌ایم؛ زیرا می‌پنداریم که خوانندگان مطالب ما خودشان به سراغ دریایی از منابع دست اول چاپی و اینترنتی در این زمینه خواهند رفت. اما محض خالی نبودن عریضه، تعدادی از این منابع را در آخر کتاب معرفی کرده‌ایم. جان کلام ما این است که رویه عملی و تحلیل را نمی‌توان از هم جدا دانست؛ نمی‌توان فرایند مصاحبه را از محصول نهایی (روایت تاریخ شفاهی و تفسیر آن روایت) منعزل کرد.

اصطلاحات مورد استفاده در این کتاب را باید برای تان روشن کنیم. شیوه اجرای مصاحبه و کلیه مراحل بعد از آن مانند پیاده‌سازی^۳ نوار و تفسیر گفته‌های مصاحبه‌شونده را «تاریخ شفاهی» می‌گویند. به خاطر تنوع هم که شده گاهی اوقات از واژه «پژوهشگر/محقق» به جای «مصاحبه‌گر» و «پاسخ‌گو»^۴ یا «راوی» به جای «مصاحبه‌شونده»

1-composite genre

2-A. Portelli, 'Oral History as Genre', in M. Chamberlain and P. Thompson (eds), *Narrative and Genre: Contexts and Types of Communication* (London, 2004), pp. 23-45, here p. 23.

3-transcription

4-respondent

استفاده خواهیم کرد. جایی که یک شاهد زنده را وارد گفت‌گویی عمقی^۱ درباره گذشته می‌کنیم عملاً یک «مصاحبه» را شکل داده‌ایم. مصاحبه‌ای که با دستگاههای صوتی یا صوتی - تصویری روی نوار یا محصولات دیجیتالی ذخیره می‌شود در واقع «ضبط»^۲ شده است. «متن پیاده‌شده»^۳ به قالب نوشتاری مصاحبه ضبط‌شده اطلاق می‌شود. تعریف اصطلاحات نظری را در فصلهای بعدی بیان خواهیم کرد.

حقیقت‌یابی و نظریه‌بافی^۴

در چند دهه اخیر شاهد تغییراتی گسترده در تاریخ شفاهی بوده‌ایم. جنبش بین‌المللی، چندرشته‌ای،^۵ چندصدایی،^۶ محکم و بالنده تاریخ شفاهی قرن بیست و یکم، خویشاوند دور حوزه تاریخ شفاهی پس از جنگ جهانی دوم است که تلاش می‌کرد در میان سنتهای متصلب رشته‌های گوناگون برای خود مشروعیتی دست و پا کند.^۷ در دهه‌های ۱۹۴۰ تا ۱۹۶۰ میلادی در امریکا، انگلیس و بویژه اسکانندیناوی جایگاه ویژه و محدودی به تاریخ شفاهی اختصاص یافته بود. دو طرح ابتکاری در امریکا، که معرف دو وجه مشخص تاریخ شفاهی در این کشور است، در همان سالها به اجرا درآمد. «پروژه نویسندگان فدرالی طرح نو»^۸ که برای اشتغال هنرمندان و نویسندگان بی‌کار امریکا در خلال کساد بزرگ^۹ این کشور طراحی

1-in-depth conversation

2-recording

3-transcript

4-theory-bagging

5-multi-disciplinary

6-multi-vocal

7-P. Thompson, *The Voice of the Past* (3rd edn, Oxford, 2000), pp. 25-81. All future references to this book refer to the 2000 edition unless stated otherwise.

8-New Deal Federal Writer's Project (FWP)

9-Depression